

בגדרי חיוב מזונות כסות ודירה

א

הנה חיוב דירה לאשה לא נתבאר בגמרא בפירוש. וז"ל הרמב"ם¹: "ובכלל הכסות שהוא חייב ליתן לה כלי בית ומדור שיושבת בו. ומה הן כלי בית? מטה מוצעת, ומפץ או מחצלת לישב עליה, וכלי אכילה ושתייה, כגון: קדרה, וקערה, וכוס, ובקבוק וכיוצא בהן. והמדור: ששוכר לה בית של ד' אמות על ד' אמות, ותהיה רחבה חוצה לה כדי להשתמש בה, ויהיה לה בית הכסא חוץ ממנה" עכ"ל. ובמ"מ שם כתב וז"ל: "והמדור ששוכר לה: פשוט הוא שיש לה מדור, ואמרו בפרק הנושא דף ק"ג שמשתמשת במדור כדרך שמשתמשת בחיי בעלה, וידוע שאין בית פחות מדי אמות" עכ"ל. והנה מהגמרא שהביא הרה"מ לא שמענו אלא שיש לה מדור, אבל לא שמענו שמדור הוא בכלל הכסות שהוא חייב לה. שאפשר שהוא בכלל מזונות. וכנראה שהרמב"ם הוציא דבר זה מסברא, שמדור דומה לכסות ואינו דומה למזונות. אכן מה שכתב הרמב"ם גם כלי אכילה ושתייה בכלל כסות, אינו מוכרח מסברא, שיותר דומה כלי אכילה למזונות ממה שדומה לכסות.

ב

והנה אף שהבעל חייב גם במזונות אשתו וגם בכסות אשתו, מ"מ יש נ"מ גדולה אם חיוב המדור משום כסות הוא, או משום מזונות. לדעת הפוסקים שמזונות אשה מדרבנן ואילו כסות הוא מן התורה, והם הרא"ש והמ"מ². וא"כ נ"מ בזה שכתב הרמב"ם שמדור וכלי אכילה שהם בכלל כסות וא"כ הם מן התורה. ואם כי מוזר קצת לומר שמזונות הוא מדרבנן, ואילו כלי אכילה הוא מן התורה. והנה לדעת הרמב"ם עצמו שהכל מן התורה, בין מזונות ובין כסות אין נ"מ. אבל להסוברין שמזונות מדרבנן וכסות מן התורה יש נ"מ לדעת למה דומים מדור וכלי אכילה. דהנה הבי"ש³ כתב: שאשה האומרת "איני נוזנית ואיני עושה" שכתב הרמ"א שם בסעיף ד' שאין לה כסות, הוא לדעת הסוברים שמזונות וכסות הם מדרבנן. והוא דעת הרמב"ן והר"ן שנמצא שהם מתקנת חכמים, ותקנו גם מזונות וגם כסות כנגד מעשה ידיה. אבל להסוברים שמזונות דרבנן וכסות מן התורה, נמצא שרק מזונות תקנו כנגד

1. פרק י"ג מהלכות אישות, הלכה ג'.
2. כ"כ בי"ש, סימן ס"ט, סק"א.
3. שם.

מעשה ידיה ואילו כסות חייב מן התורה ואינו כנגד מע"י. ולכן באמרה איני ניזונית – יש לה כסות. והנה לדעת הרמב"ם שסובר ששניהם מן התורה, לכאורה מה שאמרו תקנו מעשה ידיה כנגד מזונות ע"כ שאף שמזונות מן התורה, (וזו ראית התוספות והרא"ש שמזונות מן התורה) מ"מ באו חכמים ותקנו מעשה ידיה לבעלה כנגד מזונות שחייבה התורה לבעל. ולדעה זו בודאי כשתקנו מעשה ידים כנגד מזונות, היינו בין כנגד מזונות ובין כנגד כסות, ונקטה הגמרא מזונות והכוונה לשניהם.

והחזו"א⁴ חולק על הב"ש, וסובר שלכל הדעות כשאומרת איני ניזונית ואיני עושה, אין לה כסות, אף להסוברים שכסות דאורייתא. וכמו להדעות שבין מזונות ובין כסות מן התורה תיקנו מע"י כנגד, כך לדעה שרק כסות מן התורה תקנו מעש"י כנגדה. אמנם אין זה דומה כלל. שלהסוברים ששניהם מן התורה, ע"כ כשתקנו חכמים מעש"י, תקנו כנגד דבר שזכתה מן התורה. משא"כ להסוברים שכסות מן התורה ובאו חכמים ותקנו מזונות ומעש"י, בודאי מסתבר שתקנו תקנה כנגד תקנה. ולמה יכניסו חיוב כסות לתקן כנגדה מעש"י, כיון שיש כבר דבר כנגד מעש"י. ועוד, למה לא הזכירו בגמרא שתקנו מעש"י כנגד מזונות וכסות. בשלמא להסוברים ששניהם מן התורה נקטה הגמרא מזונות והוא הדין כסות. אבל להסוברים שכסות מן התורה, היה להם להזכיר בפירוש כסות. שהרי בכסות יש חידוש יותר ממזונות, שמזונות מדרבנן וכסות מן התורה.

ועוד, שעיקר הפירוש כתבנו בדעת הרמב"ם שמה שאמר תקנו מעשי ידיה כנגד מזונות, הכוונה שהתקנה היתה רק למעש"י כנגד מזונות שהוא מן התורה. ועוד מהרמב"ם עצמו לא נראה כן, בפרק י"ב מאישות וז"ל בהלכה ד': "והעשרה, שלשה מהן מן התורה. ואלו הן: שארה כסותה ועונתה. שאר אלו מזונות, כסותה כמשמעה" ע"כ. ובהלכה ד' ז"ל: "ועוד תיקנו חכמים שיהיה מעשה ידי האשה כנגד מזונותיה. לפיכך אם אמרה האשה איני ניזונית ואיני עושה שומעין לה ואין כופין אותה. אבל אמר הבעל איני זנך ואיני נוטל כלום ממעשה ידיך אין שומעים לו... ומפני תקנה זו יחשבו המזונות מתנאי כתובה". עכ"ל.

והנה מה שסיים ומפני תקנה זו יחשבו המזונות מתנאי כתובה, אינו מובן מה טעם בדבר, כיון שתקנו מעשה ידיה תחת מזונותיה, המזונות הן תנאי כתובה, הרי המזונות הם מן התורה, ולמה יגרע בגלל שתקנו מעשה ידיה תחתם?

ונראה לפרש בהקדם מה שכתב הסמ"ע בסימן צ"ז⁵ על מה שנפסק שם בשו"ע סעיף כ"ד. שהמלוה הבא לגבות חובו מהלוה "אין צריך לומר שלא תטול אשתו מזונותיה להבא. אלא אפילו תפסה מנכסי בעלה כגון שהלך למדינת הים ותפסה מנכסיו שתזון מהם, מוציאין מידה ונותנים למלוה. שאין לאשה מזונות... עד שיפרע המלוה" ע"כ. ועל זה כתב הסמ"ע שדין זה הוא גם להסוברים שמזונות האשה מן התורה. אפ"ה המלוה קודם לאשה, "מפני שהתורה לא חייבתו ליתן לה מזונות אלא כשיש לו, ואז תאכל עמו ותהא כגופו. משא"כ זה שאין לו וכי, אלא שמדרבנן חייב להשתדל לתת לה מזונות אף שאין לו, וכמ"ש בכתובה אנא אפלח וכי" עכ"ל.

זכינו לדין ששני חיובים יש לבעל, אחד מן התורה ואחד מדרבנן שחייב יתר ממה שמחויב מן התורה. ובזה מובן מה שכתב הרמב"ם, שאחר שתיקנו חכמים שמעשה ידיה תחת מזונות, והכוונה שגם חיוב מזונות כנגד מעשה ידיה הם תקנות חכמים, והיינו שתקנו תקנה נוספת לחיובו במזונות, וני"מ לגבי מי שאין לו, שחייב להשתדל. ושפיר סיים הרמב"ם ומפני תקנה זו יחשבו המזונות מתנאי כתובה, היינו החיוב הנוסף.

4. אה"ע ס"י ע"א, אות ח'

5. סעיף קטן נ"ז.

הנה לענין יש לומר, שהחוב דרבנן בא להוסיף על מה שחייב מן התורה, באופן אחר ממה שפירש הסמ"ע.

דהנה אם נבוא לחקור אימתי חל על הבעל חיוב מזונות, אם משעת הנישואין חל חוב עליו לזון את אשתו כל חייו, או שכל יום מתחייב לזון באותו יום ולמחר מתחדש חיוב חדש. ובפשטות הסברא נראה, שהמצוה מתחדשת כל יום. דמהיכי תיתי לומר שבעת הנישואין חל עליו חוב לזון את אשתו כל ימיו. וכך נראה ממה שכתב ה"אבני מילואים" (סימן ס"ט, סעיף קטן א'), שאשה האומרת "איני ניזונית ואיני עושה" אין הכוונה שמוחלת לבעל חיוב מזונות, שבזה לא תיפטר ממעשה ידיה. אלא הכוונה, שמסתלקת מדין זה שיש לה מזונות, והיא אומרת אי אפשי בדין זה, ובדבר שבממון יכול לאדם לותר על דין תורה. ומאחר שעל ידי סילוקה נעקר חיוב הבעל ממזונות, שוב אין עליה חיוב מעשה ידיה, שלא תיקנו תקנת מעשה ידיה אלא כנגד תקנת מזונות.

והנה דבר זה, שאפשר להסתלק ולותר על דין ותקנה איתא בגמרא פרק הכותב, שהוא דוקא במסתלק לפני שחל הדין. וכגון הבעל שמסתלק מתקנת נכסי מלוג לפני הנישואין. אבל אחר שחל הדין אי אפשר להסתלק שלא יחול הדין, מאחר שכבר חל הדין. וא"כ איך יתכן שהאשה תסתלק מתקנת מזונות אחר הנישואין? אכן הביא ה"אבני מילואים" מהריטב"א פ' אע"פ, שכל יום ויום חוב בפני עצמו הוא. ומובן מדוע אינה יכולה להסתלק מחיוב מזונות, כיון שרוצה להסתלק מחוב שעדיין לא נתחייב בו. ומטעם זה כתב האבני"מ, שיכולה לחזור ממה שנסתלקה ממזונות. וכמשי"כ התוספות⁶ שיכולה לחזור ולומר אני ניזונית ואני עושה, משום שלא מחלה, רק נסתלקה. וכל שלא עבר היום, יכולה לחזור מויתורה, ולומר אני רוצה בתקנה, ותחול התקנה מחדש.

אכן יש לעיין, דא"כ קשה מה שאמרה הגמרא בריש המדיר, שהמדיר את אשתו מליהנות לו עד לי יום יעמיד פרנס. ומקשה הגמרא, וכיון דמשועבד לה היכי מצי מדיר לה, כל כמינה לאפקועיה שיעבודה? והשתא אם נאמר שכל יום ויום מתחדש החוב, נמצא שאינו משועבד לתת לה מזונות אלא לאותו יום. ולמה לא יוכל להדירה מהנאתו מיום מחר ואילך?

וז"ל ה"אור שמח"⁷: "וניל לפי"א ע"פ דקיימלן במזונות, דחיובם מתחילת נשואין קא חלו, דלכך מפני תקון העולם אמרו דאין טורפין ממשועבדים. ותיפוק ליה דלא חל החיוב רק יום ביומו והמכר היה קודם החוב. וע"כ דהשיעבוד היה קודם, זהו במזונות אשה. אבל בהגיע זמן ולא נשאו, שעבוד שאינו נושאה חייב לזונה בלא מעשה ידיה. א"כ כל שעה הוא יכול לכונסה וליפטר מלזונה בלא מעשה ידיה, והמזונות אינו מתורת חיבת נישואין כמו נשואה, רק שמשועבדת להנשא והוה כמו קנסא. וא"כ החיוב חל יום ביומו. ואתי שפיר מה שמשני הגמרא, שמדירה בארוסה והגיע זמנה, שחל הנדר, דהאיסור קודם לחוב שלא נתחייב רק מזונות של כל יום" עכ"ל.

והשתא אם נאמר כריטב"א קשה, למה לא חל הנדר גם בנשואה. וכן קשה למה צריך תיקון העולם שלא תגבה האשה מזונות ממשועבדין וכמו שהקשה ה"אור שמח".

ועל כן הנראה לומר: שמן התורה חיוב מזונות מכח המצוה ש"שארה כסותה ועונתה לא יגרע". והמצוה מתחדשת כל יום ויום. אכן מה שתקנו חכמים חיוב מזונות מדרבנן מתנאי כתובה, זהו חיוב ממוני שאינו מכח המצוה, וחל בעת הנישואין שיעבוד וחייב לכל ימי חייה. ומכח זה היתה גובה מנכסים משועבדים, לולא תיקון העולם. וכן מכח זה לא חל הנדר שאסר הנאתו עליה. אבל אם האשה באה להפקיע חיוב מעשה ידיה על ידי

6. דף מ"ז, ע"ב ד"ה "זימנין".

7. פרק י', מהלכות אישות, הלכה י"ט.

שאומרת איני ניזונית ואיני עושה, מפקיעה את המצוה שמתחדשת כל יום ויום. וכיון שנפקע חיוב מזונות של הבעל, נפקעה תקנת מעשה ידיה. ואין לשאול איך נפטר הבעל ממזונות בזה שויתרה על המצוה, מ"מ יתחייב בחוב מזונות דרבנן, וממילא תתחייב היא במעשה ידים, שהרי תקנת מעשה ידיה הם כנגד תקנת מזונות מדרבנן, (כמו שנתבאר לעיל מהרמב"ם). יש ליישב שכל שפקעה המצוה, פקע גם חיוב מזונות מדרבנן. דמתחילה כך היתה התקנה, שיתחייב במזונות מדרבנן, כל שיתחדש מצוה מן התורה. אבל אם תפקע מצות התורה, על ידי סילוק או גירושין באופן זה לא תיקנו חכמים. אבל כשהדירה לא פקע חיוב המצוה אלא שאין לו נכסים מותרים. אבל חיוב המצוה עדיין קיים, ולכן לא פקע החיוב דרבנן וממילא לא חל הנדר.

ד

ועדיין יש לבאר מה שכתב האבני"מ שם, שבאשה שמחלה חיוב מזונות, ולא נסתלקה, בזה אינה יכולה לחזור שאין אחר מחילה כלום. ובה יישב קושית "נתיבות מהמשפט", שהקשה על שיטת התוספות שהבאנו לעיל, שהאומרת איני ניזונית ואיני עושה יכולה לחזור בה, וא"כ איך אומרת הגמרא⁸ שלכן אין פוסקין מזונות לאשת איש שהלך בעלה למדה"י, שמא אמר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך, וקיבלה עליה, מ"מ תחזור בה. ותירץ האבני"מ שכל שהסכימו שניהם שלא תזון ולא תעשה מעי"י, בזה יכולה למחול הממון. וכל שמוחלת הממון שוב אינה יכולה לחזור בה, ככל מחילה. והשתא לפי דרכנו שיש שני חיובים, חיוב מן התורה שמתחדש כל יום וחיוב דרבנן שמשמע בד בשעת הנשואין. א"כ תינח חיוב דרבנן יכולה למחול שכבר נתחייב לה, אבל עכ"פ ישאר החיוב דאורייתא, ועל חיוב זה לא מועילה מחילה דעדיין לא בא לעולם החיוב, ואי אפשר למחול, ואפילו לרי"מ שאדם מקנה דבר שלא בה לעולם, מ"מ יכול לחזור בו כל זמן שלא בא לעולם. וא"כ גם כאן תחזור האשה ממחילתה, וניתן לה (מזונות וייתכן שלסברת הסמ"ע שכתבנו לעיל אולי אין חיוב מזונות מן התורה כל שאין הבעל כאן וצ"ע).

ונראה לתרץ, שבזה שמחלה האשה חיוב המזונות מה שחייב לה הבעל מדרבנן, נפטר גם מחיוב התורה המתחדש כל יום ויום. וטעם הדבר על פי הסברא שכתבו כמה מפרשים, שמחילה היא כפרעון. ובה שמחלה לבעלה החיוב דרבנן, הרי זה כפרען לה בעלה חיוב מזונות להבא לכל ימי חייה. וממילא אינה יכולה לתבוע שיתן לה החיוב דאורייתא שנתחדש כל יום מחדש, כיוון שכבר פרע לה.

ה

ונבאר קצת סברה זו ומקורה. והיא בתשובת הרא"ש שהביא הטור בסימן ע"ז⁹, בראובן ושמעון שלוו מנה מלוי. וכתבו שטר חוב על שניהם, ומחל לוי לראובן כל חוב שיש לו עליו מאותו שטר – כל החוב מחול. ואינו יכול לגבות גם משמעון. כיון שהיה יכול לגבות כל החוב מראובן, כשמחלו לו, כל דין שיש לו עליו מאותו שטר היינו כל החוב מחל, והרי הוא כאילו פרע כל החוב, ושניהם פטורים. ובסברת הדבר מדוע נחשב פרעון כמחילה.

נראה לומר שמחילה יכולה להיות בשני אופנים:

אופן אחד כתב הר"ן פרק הכותב משמו של ר"ת. שכל מלוה לחבירו יש למלוה על הלוה שני שיעבודים, שיעבוד אחד הוא שיעבוד הגוף, שהלוה חייב לפרוע חובו מכח

8. דף ק"ז.

9. סעיף ח'.

פריעת בע"ח מצוה. שיעבוד שני שיעבוד נכסים, שזכה המלוה זכות בנכסי הלוה לגבות מהם חובו. ולכן במכירת שטר חוב, לא חלה המכירה אלא בשיעבוד נכסים שבהם זכה הלוקח, אבל לא זכה בשיעבוד הגוף. ומטעם זה יכול המוכר למחול ללוה את החוב למרות שמכר את השטר, כיון ששיעבוד הגוף שהוא של המוכר, נשאר ברשותו, ויכול למחול. וכל שנמחל שיעבוד הגוף, פקע שיעבוד נכסים שיש ללוקח. שכל שאין שיעבוד לגוף הלוה לפרוע חובו, אין גם שיעבוד נכסים. אופן שני של מחילה אפשרית, כשהמלוה מחזיר ונותן ללוה את זכות שיעבוד הנכסים שיש לו בנכסי הלוה – חוזר ונותן אותם ללוה.

ולפי"ז נראה שאם ימחול המלוה את שיעבוד הגוף של הלוה, היינו שמוותר לו על מה שמצוה לפרוע מדין פריעת בע"ח. וכשמוותר המלוה על מצוה זו פקע גם שיעבוד נכסים, בזה לא נאמר מחילה כפרעון, אלא רק הפקיע את החוב. ובאם שנים לו מאחד וימחול המלוה לאחד, נפטר רק אחד והשני נשאר חייב, כיוון שממנו לא פקעה המצוה, וממילא לא נפקע שיעבוד נכסים שלו. אבל בזמן שמוחל את שיעבוד הנכסים לאחד מהלויים – מחילה זו כפרעון. שהרי החזיר זכות שיעבוד שיש לו בנכסי הלוה ונתנם ללוה. והרי זה כנתן זכות זו לאחר, ואז אינו גובה מהלוה השני, שהרי הוא כאילו גבה כבר מהראשון והחזירם לאחר (פרעון), ונפטר השני.

ולפי"ז פשוט שאשה שאומרת איני ניזונית, וכוונתה שמוותרת על **דין מזונות**, בזה ודאי לא הוה כפרעון. אבל וכשמוותרת על **המזונות** עצמם אז הוה כפרעון. והנה בריש ב"ב¹⁰ כתב הרא"ש: ששותפין בחצר שמחלו זה לזה על היזק ראייה פטורים מלעשות מחיצה באמצע, ואינם יכולים לחזור בהם. וז"ל: "אע"פ שהאומר לחבירו קרע כסותי ושבר כדי יכול לחזור ויתחייב חברו בהיזקו אחר שחזר בו. שאני הכא דתביעת ממון יש בניהן שנתחייב כל אחד לחבירו לסייעו בבנין הכותל, והוה כמו נתחייב לחבירו מנה ומחל לו שזכה במחילתו בלא קניין" עכ"ל. ור' אלחנן וסרמן הקשה, שאף שמועיל מחילה על הממון מ"מ יתחייב לעשות מחיצה כדי שלא יזיק לחבירו. ותירץ שמחילה הוה כפרעון, והרי זה כפרע, וכשפרע אינו יכול לחזור ולתובעו שיעשה מחיצה, שהרי כבר שילם עבור המחיצה, ויעשה השני מחיצה מכסף זה. ולפי דרכנו צריך לומר, שכך תיקנו חכמים, שכדי שלא יזיק חבירו בהיזק ראייה, שיעבדו חכמים נכסיו לשני שיגבה מהם דמי עשיית המחיצה, ולא רק שחיבוהו משום איסור מזיק שיעשה מחיצה. דא"כ לא היינו אומרים מחילה כפרעון, אלא רק כשמחל שיעבוד נכסים, וני"מ לדינים הרבה, ואכמ"ל בזה.

1

והנה דעת הרמב"ם¹¹, שהמוחלת כתובתה לבעלה אין לה מזונות. והמ"מ שם פירש בדעת הרמב"ם, שאפילו מזונות מחיים אין לה. וכתב הרא"ש¹² וז"ל: "וראיית מפרשים, אין לה מזונות אפילו מן הבעל. והא ליתא כלל. דמזונות אשתו אינם כתנאי כתובה. אלא למ"ד דאורייתא, ולמ"ד דרבנן, תקנו לה מעשה ידיה תחת מזונותיה, ואם נוטל מעשה ידיה – צריך לזונה. אבל מזונותיה מן היורשין הוי כתנאי כתובה" ע"כ. והנה לכאורה מצאנו סברות הפוכות בין הרמב"ם לרא"ש. דלדעת הרמב"ם אף שפוסק שמזונות מן התורה, מ"מ המזונות מתנאי כתובה. וכשמוחלת הכתובה – אין לה מזונות, (כמו שביארנו שנמחל עכ"פ חיוב מזונות שרבנן חייבוהו). ומאחר שמחילה כפירעון, נפקע גם החיוב דאורייתא.

10. סימן ב'.

11. פרק י"ז מהלכות אישות, הלכה י"ט.

12. פרק ד', סימן כ"ד.

ואין להקשות ממה שכתב הרמב"ם בפרק י"ב מאישות¹³ וז"ל: "יש מן הגאונים שהורה שאין פוסקין מזונות לאשה שהלך בעלה למדה", או שמת בעלה, עד שיהא שטר כתובתה יוצא מתחת ידה. ואם לא תוציא שטר כתובה – אין לה מזונות. שמא נטלה כתובה מבעלה, או מחלה לו כתובתה, שאין לה מזונות, כמו שיתבאר. ויש מי שהורה שפוסקין לה מזונות בחזקת שלא נטלה ולא מחלה, ואין מצריכין אותה להביא כתובתה. ודעתי נוטה לזה במי שהלך בעלה למדה", הואיל ויש לה מזונות מן התורה. אבל אם מת בעלה אין לה מזונות מפני שאוכלת בתקנת חכמים, ועוד שניזונית מנכסי יורשים ולעולם טוענים ליורש" עכ"ל.

והנה אף שפירשנו שאם מחלה כתובתה נפקע חיוב מזונותיה מכח תנאי כתובה, וממילא אין לה גם מזונות מכח מצות התורה. מ"מ כיון שבאנו להפקיע חיוב דאורייתא, אין מפקיעין מחמת החשש שאין הכתובה בידה לחוש שמחלה מזונות דרבנן. כיון שהנ"מ היא לענין דאורייתא. והנה מכאן מוכח שגם כשאין הבעל כאן, חייב במזונותיה מן התורה, ולעיל נסתפקנו בזה לדעת הסמ"ע.

ודעת הרא"ש היא להיפך, שגם למ"ד מזונות דרבנן, אינו מתנאי כ:זובה. אלא חיוב אחר תחת מעשה ידיה. ולכן גם במוחלת כתובתה, לא הפסידה מזונות דמחיים. ויש להוכיח דעת הרא"ש ממה ששינוי במשנה¹⁴: "לא כתב לה כתובה – בתולה גובה מנה מפני שהוא תנאי ב"ד". וכן מונה שם המשנה עד סוף הפרק ששה תנאי כתובה, שאף אם לא כתב לה – גובה משום שהוא תנאי ב"ד. ואילו דין זה שלא כתב לה שיתן לה מזונות וכסות שחייב מפני שהוא תנאי ב"ד, לא מנתה, מזה ראייה לסברת הרא"ש שחיוב במזונות וכסות הוא שלא מתנאי ב"ד.

אכן גם לדעת הרמב"ם שסובר שמזונות תנאי ב"ד, ניחא. מפני שאפשר לומר שהסיבה שלא הזכירה המשנה, שאם לא כתב לה מזונות שחייב, כיון שמזונות מן התורה, אין בזה חידוש שחייב גם אם לא כתב לה. מאחר שחיובו מן התורה פשיטא דאינו נפטר בזה שלא כתב לה. ואינה דומה למוחלת דהוה כפרעון, ונפטר גם מחיוב מזונות דאורייתא. ולפי"ז יש לומר, דהרא"ש לשיטתו שמזונות דרבנן, הוכיח שפיר שחיוב זה של מזונות לא תקנוהו בגדר תנאי כתובה. מפני שאם זהו מתנאי הכתובה, קשה מדוע לא כתבה המשנה דבר זה יחד עם שאר הדינים של תנאי כתובה (שאם לא כתב לה בכ"ז חייב הם). אבל לרמב"ם אין ראייה מכאן, שאינו מתנאי כתובה. מפני שיתרץ, שמה שלא כתבה המשנה דבר זה הוא משום שאם לא כתב, נשאר דין תורה שחייב, ואין בזה חידוש.

ז

והנה בדעת הסוברים שמזונות דרבנן וכסות מן התורה, והיא דעת הרא"ש¹⁵ והמ"מ, והביאם הב"ש בסימן ס"ט¹⁶. יש לעיין אם סוברים שיש רק חיוב תורה ולא תיקנו חכמים כלום בכסות, או שסוברים שגם מדרבנן תיקנו חיוב כסות מתנאי כתובה, וכסברת הרמב"ם בחיוב מזונות.

ואין להוכיח שיש גם חיוב דרבנן בכסות, שאל"כ (אלא שחיוב כסות אינו אלא חיוב תורה) יוכל הבעל לאסור נכסיו על אשתו, שלא תוכל ליקח ממנו כסות, כיוון שאין עדיין חיוב על הבעל, והווי כאוסר ועודה ארוסה שחל הנדר, כיון שקדם הנדר לחיוב, וכדבבאנו לעיל באות ג'. וא"כ קשה מריש המדיר מאי מקשה הגמרא איך יכול להדיר את אשתו,

13. הלכה י"ח.

14. דף נ"א.

15. פרק י"ג, ס"ו ו'.

16. סעיף קטן א'.

הרי משועבד לה? נעמיד שחל הנדר לענין כסות, ולכן יעמיד פרנס. אכן יש לדחות, שאי אפשר לומר שיעמיד פרנס עד לי יום משום כסות, שהרי חיוב כסות הוא פעם אחת בשנה, ומנעלים ממועד למועד, וא"כ אין טעם שיותר מלי יום יוציא ויתן כתובה אחר שכבר העמיד פרנס, ויכול אחר כך להמתין שנה עד שיחזור ויתחייב.

אכן עצם הדין שיכול לאסור כסות על אשתו, לא שמענו. ולכן נראה שלכו"ע תקנו חכמים חיוב כסות נוסף על דין תורה, מתנאי כתובה. ומשתעבד מעת הנישואין, ולכן אינו יכול לאסור עליה. ואם נאמר כך, מסתבר שמה שתקנו מעשה ידיה כנגד מזונותיה, היינו גם כנגד כסותה, מאחר שגם כסותה מחויב מתנאי כתובה, וכדעת החזו"א (באות אי לעיל).

אולם אין כל זה מוכרח, שאפשר לומר וכאפשרות הזו שבשעת הנישואין חלה עליו המצוה לתת כסות לאשתו כל ימי חייו. ובע"כ אנו צריכים לומר כך שבשעת הנישואין חל החיוב לכל חייהם, ממצות עונה, שגם בה מבואר הגמרא שאינו יכול לאסור עצמו עליה כיוון שמשועבד לה ואין אומרין שיאסור עצמו עליה מעונה העתידה לבוא. ושם לא שמענו שתקנו חכמים שיעבד עונה מתנאי כתובה.

ובאמת שזה קשה על סברת הריטב"א שבאות ג' שחיוב מזונות מתחדש כל יום מדאורייתא. מדוע לא נאמר כך בחיוב עונה ויחול הנדר אם אסרה. ואולי צריך לחלק בין עונה שגופו משועבד, ומכח המצוה זכתה בגופו, ולכן מסתבר שקנתו לשיעבוד עונה לכל חייו. משא"כ שיעבוד כסות שאינו על גופו, ולא קנתה גופו לזה, אלא רק חוב, ובה מסתבר יותר לומר שמתחדש כל יום. ודוחק.

ובעצם סברת ה"אבני מילואים" שבאות ג' שאשה האומרת איני ניזונת ואיני עושה ע"כ באומרת שאינה רוצה בתקנת חכמים זו של חיוב מזונות, אבל אם תמחל על המזונות ולא תעקור התקנה לא תיפטר ממעשה ידיה. יש להוסיף שאם כי הדבר מוכרח במקום שמוחלת את שיעבוד נכסים, דהווי כנותנת לו במתנה זכות שיעבוד שיש לה על נכסיו וכמו שכתבנו לעיל (באות ד'). דבדאי אם תתן האשה את המזונות שקיבלה מבעלה, ותחזור ויתתן אותם מתנה לבעל, לא יועיל לפוטרה ממעשה ידיה. מ"מ אם תמחול לבעלה על שיעבוד הגוף, ותפטרנו ממצוה שחלה עליו ליתן לה מזונות, שבה אין מחילה כפרעון וכבאות ה' לעיל. בזה נראה שתיפטר ממעשה ידיה, ואף שלא עקרה את מצות נתינת מזונות, אלא רק פטרנו מ"לשלם" את המצוה.

וטעם הדבר הוא מפני שתקנת מעשה ידיה שתקנו נגד מזונותיה היינו כנגד מה שנותן לה מזונות בפועל, אבל כל שאינו נותן לה, אף שחייב ליתן לה לא תיקנו. וראיה לדבר בבעל שאינו זן את אשתו, שמעשה ידיה שייך לה. ואפילו המותר שעשתה יותר ממזונותיה. הרי שאם אינו נותן מזונות, לא תיקנו חכמים שמעשה ידיה לבעלה. ואף שלא נתבטלה תקנת מזונות, שהרי עדיין חייב. אלא כיון שאינו מקיים בפועל לתת לה מזונות – בטלה תקנת מעש"י.¹⁷

וכן מבואר בסוגיית הגמרא¹⁸ במקדיש מעשה ידי אשתו שאם אינו נותן לה מזונות לא חל ההקדש. ואפילו מה שעשתה יורד ממזונותיה¹⁹ ולכן גם במוחלת לו על המזונות אף שחייב לה, כיון שלא מחלה על התקנה מ"מ אין לו מעשה ידיה. אבל במחלה שיעבוד נכסים למזונות, מסתבר דהוי כניזונת ממש שהרי היא כקיבלה מזונותיה והחזירה, וחייבת במעש"י.

ונראה לענ"ד שאשה האומרת איני ניזונת, אבל אני מעונינת לקבל מעט מזונות, או שאומרת איני ניזונת ורוצה להמשיך לקבל כסות לסוברים שמעשה ידיה נגד מזונות

17. וכ"כ באה"ט, סימן פ', סעיף קטן א'.

18. דף נ"ח, ע"ב.

19. וכן מבואר בסימן פ"א סעיף א' ובב"ש שם סעיף קטן ג'.

הבית לתת לפועל לאכול ענבים, שזהו לשון הכתוב: "כי תבוא בכרם רעך ואכלת ענבים" וזה מורה על היתר אכילה לפועל, ולא על חיוב בעל הבית לתת לפועל. משא"כ באשה שנצטווה הבעל "שארה כסתוה ועונתה לא יגרע", ולכן מתפרש הדבר כחיוב על הבעל לתת את הנ"ל לאשתו.

והנה לדעת ה"דגול מרבבה" אין להוכיח לאידך גיסא שחוב הבעל הוא להקנות לה מזונות, מזה שיכולה לצמצם והמותר שלה דאפשר שאינו חייב להקנות לה את המזונות, ובכ"ז מה שהמותר שלה, זהו כיון שיכולה להחליף הנאת שובעה בהנאה אחרת. אכן לפי"ז נצטרך לחלק בין אכילת פועל לאכילת אשה גם לאפשרות זו שאין הבעל חייב לה מזונות. שהרי בפועל אינו יכול לומר אני אחליף את זכותי להנות מענבים בכרם להנאת אכילה בבית, וסברת החילוק, כתבנו לעיל.

ועתה נחזה להביא ראיות בדין זה של חיוב כסות שחייב לאשתו, אם הכסות נקנית לה, או שהכסות שלו, אלא שחייב להניחה להשתמש בכסות.

ולכאורה יש להביא ראיה ממה שכתבה הגמרא²⁵: "מותר בלאות לאשה... (ובגמרא שם הקשו מותר בלאות לאשה למה לה?) אמר רחבא: שמתכסה בהן בימי נדתה, כדי שלא תתגנה על בעלה. אמר אביי: נקטינן מותר בלאות אלמנה ליורשיו. התם הוא דלא תתגני באפיה הכא תתגנה ותתגנה". ע"כ. ומכאן ראיה שאין הכסות נקנית לאשה, שאם נקנית לה למה צריך טעם לזה שבלאותיהם שלה, כדי שלא תתגנה. תיפוק לה שקנאתם. וכן במותר בלאות אלמנה יהיה שלה.

אולם י"ל דאין ראיה מכאן, שאף שתאמר שהבעל הקנה לה את הכסות, מ"מ לא הקנה אלא לזמן שהם (הבגדים) קיימים. אבל בנעשו בלאות, לזה לא הקנה לה, כיון שאינו מחויב בכך.

ובהאי ענינא קשה לי מה שכתב הבי"ש²⁶ בדין מותר בלאות אלמנה, שאם היורשים הם בניה, שייכים הבלאות לאלמנה. משום שבבניה לא שייך לומר שתתגנה, כיון שאין חשש זנות בבניה. וסברתו אינה מובנת, שהרי מוכח שמעיקר הדין בלאות אשה – לבעלה, אלא כדי שלא תתגנה על בעלה, יש לה צורך לבלאות, ולכן חייב ליתן לה גם בלאותיה. אבל היורשים, אפילו בניה, מ"מ אינם חייבים ליתן לה בלאות, מפני שלא שייך שם הטעם שלא תתגנה. וממילא הבלאות שלהם. ומה שאמרו בגמרא אבל גבי היורשים תתגנה ותגנה, האמת נקט. אבל הוא הדין במקום שאין צורך שתתגנה, כל שאין צורך שלא תתגנה – הבלאות שלהם. ונראה מדברי הבי"ש שסובר, שמעיקר הדין בלאות שלה מאחר שקנאתם, אלא שבירשים תקנו שלא יהא לה בלאות כדי שתתגנה. ולכן בבניה שאין צורך לתקנה – הבלאות שלה. ולפי"ז מה שאמרו שבלאות שלה, שלא תתגנה על בעלה, לאו דוקא. ועיקר הטעם הוא שאין כאן תקנה שתתגנה כמו ביורשים שאינם בניה. כן נראה ליישב את דברי הבי"ש, אם כי בגמרא לא נראה כן. שהרי לפני שהזכיר אביי דין של בלאות אלמנה, כבר אמר רחבא שמותר בלאות לאו כדי שלא תתגנה, וכמשי"כ.

אכן יש להוכיח ממה שכתב הבי"ש²⁷, שאשה שאומרת איני ניזונת ואיני עושה, נחלקו בזה התוספות והר"ן אם יכולה לחזור בה. דעת התוספות שיכולה לחזור בה, ודעת הר"ן שאינה יכולה לחזור בה כל ימיה, ואין לה מזונות. וכתב הבי"ש שמחלוקת זו תלויה אם כסות היא מהתורה או מתקנת חכמים.

לשיטת תוספות שכסות מהתורה, לכן כשאומרת איני ניזונת לא הפסידה כסותה ויכולה לחזור בה. מאחר שתקנו חכמים סכום כמה חייב אדם ליתן לאשתו בכל שבוע,

25. כתובות דף ס"ה, ע"ב.

26. סימן צ"ה, סעיף קטן ה'.

27. סימן ס"ט, סעיף קטן ג'.

וכסות, או שאיני ניזונית אבל אני רוצה להמשיך לגור בדירת הבעל. ובכל אלה חייבת במעשה ידיה לבעלה. שכל שלא עקרה מזונותיה לגמרי לא נתבטלה תקנת מעשיי, כל זמן שלא ויתרה על כל מזונותיה וכסותה ודירתה. אבל הבעל שלא נתן לאשתו כל מזונותיה, או שלא נתן כסותה, או שלא נתן לה דירה וכלי אכילה, אין לו מעשי ידיה. שכל שאינו מקיים התקנה לגמרי, לא תיקנו לו מעשיי. אכן לדעת הבי"ש שהאומרת אינה ניזונית יש לה כסות, אפשר שכל שנותן לה מזונותיה יש לו מעשיי אף שאינו נותן לה כסות שהרי אין קשר בין כסות למזונות כלל, וצ"ע.

ח

ועתה נבא לענין מה שיש לחקור, בגדר חיוב הבעל במזונות וכסות ודירה, אם גדר החיוב הוא: שיתן לה כל אלה, וכשנתן לה כל אלה נפטר מחובו, ואף אם תאבד אחר כך, אינו צריך לחזור וליתן לה, וככל פורע חוב. או שדרך פרעון מזונות כסות ודירה וכלי אכילה אינה בדרך זאת, שמקנה לה דברים אלו, אלא נותן לה לאכול משלו. וכן כסות שנותן לה, אינו מקנה לה, אלא מתכסה משלו. וכן דירה, אינו מקנה לה זכות בדירה, ואפילו לא זכות של שוכר ושואל, אלא בגדר אורח שנותן לו רשות להיות בדירתו. ולכאורה יש להביא ראיה ממה שפסק הרמ"א²⁰: "צמצמה והותירה מאלו המזונות הרי הוא של הבעל..." וזו ראיה שאין הבעל מקנה לה את המזונות אלא אוכלת משלו, וכל שנותן לה וצמצמה והותירה הרי הם של הבעל. שאילו הקנה לה, למה המתיר לבעל. וא"כ נלמד מכאן גם בנתן לה מזונות ואבדו, שחייב ליתן לה מזונות אחרים, שכל שלא אכלה אותם, לא נפטר מחיובו (ואם נאבדו בפשיעה: תלוי הדבר במחלוקת הרמב"ם והראב"ד, אם הבעל נחשב כבעלים עם האשה, ופטורה מדין שמירה בבעלים). אכן באמת אין ראיה לפי מה שכתב ה"דגול מרבבה"²¹ שזה שצמצמה והותירה שייך לבעל, היינו שקנתה בזול. אבל אם קימצה ואכלה פחות משבעה אף המזונות הנותרים – של האשה. ועיין ב"תשובה מאהבה"²² שסובר שדין זה ספק הוא, ואין מוציאין מספק מיד האשה, והנו"ב סובר שזהו דין ברור בלי ספק שהמתיר שלה.

ויש מקום לומר, שיש הבדל בין חיוב המזונות שחייב מן התורה, לדעת הרמב"ם, לחיוב שחייב מדרבנן מתנאי כתובה. דהחיוב מן התורה אינו אלא שתאכל עמו, וכמו שכתב הסמ"ע שהובא לעיל (באות ב.). וזהו רק היתר וזכות לאשה לאכול משל בעלה. ואילו החיוב מדרבנן, הוא חיוב גמור שחייב לה מזונות. ונפרע ככל חוב. ומצינו בגמרא²³, במה שאמרה תורה, שפועל אוכל כשעושה מלאכה. מסתפקת הגמרא: "איבעיא להו פועל משלו הוא אוכל, או משל שמים הוא אוכל. למאי נ"מ, דאמר תנו לאשתי ובני, אי אמרת משלו הוא אוכל – יהבינן להו. אלא אי אמרת משל שמים הוא אוכל – לא יהבינן. דלדידיה זכי ליה רחמנא, לאשתו ובניו לא זכי להו רחמנא". ע"כ. ומסתבר שגם ברוצה ליתן לכליו ולאוכלם בביתו, תלוי בספק זה. שאם התורה זיכתה לו, יכול להביאם ולאוכלם בביתו, כמו שיכול ליתן לאשתו. ומה שהזהירה תורה "ואל כליך לא תיתן", היינו יותר ממה שאכל. אבל מה שיוכל לאכול בכרם, מותר להביאם לביתו. וזהו אותו ספק שנסתפקו באשה שצמצמה ולא אכלה כדי שבעה, אם הם שלה. והנה להלכה קימל"ן, שפועל משל שמים הוא אוכל, ואינו יכול ליתן לאשתו ובניו, וכמו שנפסק בשו"ע²⁴. אולם יש לומר שחלוק דין אכילת פועל מאכילת אשה. דאכילת פועל לא צייתה תורה לבעל

20. סי' ע', סעיף ג'.

21. שם.

22. הו"ד בפ"ת, שם סעיף קטן א'.

23. ב"מ, דף צ"ב, ע"א.

24. חו"מ סימן של"ז, סעיף ס"ז.

וכמפורש במשנה בכתובות²⁸. נמצא כשאומרת איני ניזונית ואיני עושה, ויתרה על מזונות שבוע זה, ואינה עושה מלאכה שחייבת בשבוע זה. וכשיעור המפורש במשנה²⁹. ובשבוע הבא יכולה לחזור בה, ולומר אני ניזונית ואני עושה בשבוע זה (קצת צריך עיון בשו"ע³⁰ שפירט חיוב מזונות אשה בכל יום, ולא כתב חיוב של שבוע כבמשנה. אמנם מוכרחים לומר כב"ש שתקנו מזונות של שבוע כנגד מלאכה של שבוע. דאם נאמר שתקנו מזונות של כל יום נגד מעשה ידיה שבכל יום מה נעשה בשבת שאינה עושה בצמר, וכנגד מזונות שבת מה תיקנו? אלא ע"כ שתקנת מזונות היא ביחידות של שבוע ולא כל יום. ומה ששינה השו"ע וכתב שיעור כל יום, לא נחית לדקדק בזה. כמו שלא פירט בשו"ע כמה גודל סעודה כבמשנה שכתבה ד' קבין לשבוע, והשו"ע סתם שתי סעודות ליום, ולא פירט כמה גודל הסעודה).

אבל דעת הר"ן שגם כסות היא מדרבנן. ותקנו מעשה ידיה כנגד מזונות וכסות, וכשאומרת איני ניזונית, ע"כ הכוונה כל ימיה. שהרי חיוב כסות אינו מתחלק כל שבוע, ולכן אינה יכולה לחזור בה. אם כי עדיין אינו מובן, שהרי גם אם תותר על כל הכסות של כל חייה, מ"מ מה נעשה בכסות שכבר נתן? וכי נצטרך לחכות עד שיבכלו בגדיה, ואז לא יהיו לא מזונות ולא לבעל מעשה ידיה? וצ"ע.

עכ"פ מוכח מכאן ש**זכתה** בכסותה, שאם נאמר שהכסות של בעלה, והיא משתמשת בכסות בעלה, א"כ כשאומרת איני ניזונית אין לה יותר זכות להתכסות בכסות שנתן לה בעלה. ובזמן שחוזרת בה, חוזרת להשתמש בכסות בעלה. אלא ע"כ שקנתה את הכסות. ואף שיכולה לחזור ולהקנותה לבעלה, מ"מ בזה לא תיפטר ממעשה ידיה. מפני שהוי כנתנה מתנה לבעלה, שלא נפטרת ממעשה ידיה, וכמו שנתבאר לעיל (אות ז').

אכן בעיקר ספק זה מפורש ברשב"א בתשובה³¹, שהסתפק בזה אם יכול הבעל למשכן בגדי אשתו. והביא הבי"ש את ראית ה"מרדכי³² מהגמרא בב"ק, שהבעל שהקדיש את כל נכסיו – לא חל ההקדש על כסות אשתו. וכן פסק השו"ע³³ שאין הבעל יכול למכור בגדי אשתו, וכמש"כ בביאור הגר"א³⁴ שזוהי בעצם גם דעת "הגהות אשר"י³⁵. ולדעת הרשב"א שמתפק בזה, צ"ל, שאחרי שהגמרא כתבה טעם למה לא חל ההקדש על כסות שקנה לאשתו גם בלא נתן לה עדיין, שאינו מטעם שקנה עבורה וזכה לה בשעת קנייתו מהמוכר, שכל שאין המוכר מכין להקנות לה – אינה קונה. אלא טעם הדבר, שלא חל ההקדש, שכל המקדיש – אין דעתו על כסות אשתו. וסובר הרשב"א שלפי דחית הגמרא, שוב יתכן שגם בכסות אשתו שכבר נתן לה הבעל, ג"כ לא קנתה. ומטעם שכתבנו שאינו חייב להקנות לה כסות, אלא היא משתמשת בכסות הבעל. (והבי"ש שהובא לעיל בהסבר המחלוקת בין תוספות לר"ן אם האומרת איני ניזונית יכולה לחזור או לא – אזיל לשיטתו כאן ש"ל כ"מרדכי" והג"א).

עוד יש לדון כמש"כ שו"ע³⁶: "אלמנה שבאה לגבות כתובתה שמין כל בגדיה בין של חול בין של שבת ומנכין אותה בכתובתה. אבל גרושה שגירשה בעלה מדעתו בלא טענה, אין שמין לה בגדי חול, אבל של רגל ושל שבת שמין לה".

28. דף ס"ד, ע"ב.

29. דף נ"ט, ע"ב.

30. סימן ע"י סעיף ג'.

31. והו"ד בב"י סוף סימן ע"ג, והביאו הבי"ש בסימן צ' סעיף קטן נ"ב.

32. סוף פרק האומנים.

33. סימן צ', סעיף ט"ו.

34. שם סעיף קטן נ'.

35. ב"ק פרק י'.

36. סימן צ"ט, סעיף א'.

והנה מדין זה נראה שכסות האשה קנויה לה. שהרי בגרושה אין שמין, ואילו לא קנתה את הכסות, אלא שמשתמשת בכסות בעלה, מדוע בגרושה אין שמין. אלא ע"כ קנתה, ומה שאלמנה שמין לה, הוא מטעם אומדנא, שלא הקנה לה אלא לזמן שהיא אשתו. וכסברא שכתבנו לעיל (באות ח'). ולפ"י יש לעיין איך יפרש הרשב"א שמסתפק אם יכול הבעל למשכן נכסי אשתו. אי"כ למה לא נשום לגרושה? זולת אם נפרש גם בדעת הרשב"א, שקנתה האשה, אלא שאנו אומדין שעל מנת כן שיצטרך לבגדים לפרנסתו, ע"מ כן לא הקנס לה. ובוה מתורץ גם מה שקשה מהגמרא למה לא חל ההקדש על כסות אשתו וכמש"כ לעיל. דבאמת קנתה האשה, ורק בבא למשכנס לצורך פרנסתו, אנו אומדין שע"מ שיצטרך להם לא הקנה לה. משא"כ במקדיש שאין אומדנא כזאת, ואדרבה אפילו לא נתנם עדיין לאשתו, מסקינן שאין דעתו להקדיש כסות אשתו, כ"ש שלא נאמר שע"מ כן נתנם לה – שאם ירצה להקדיש יחול ההקדש.

ועתה שנתבאר שלפי דעת הפוסקים, חוץ מהרשב"א שמסתפק בדין זה, ולפי מה שכתבנו גם הרשב"א מודה, שקנתה האשה כסות שלה, ממילא נראה שגם צמצמה והשתמשה בכסות פחות ממה שקבלה – המותר שלה. וכמו שנתבאר לעיל לענין מזונות (באות ח'), כך מותר כסות באופן כזה – שייך לה.

ט

והנה לפ"י לכאורה מה שחייב הבעל בדירת אשתו, אי"כ פירושו שקנתה לענין שתוכל לגור בבית, **כקנין שוכר** ולא כאורחת. ולפי זה קשה מה שכתב בתשובת רע"א³⁷ בשם תשובת הריב"ש, שבעל שמת – אין אלמנתו חשובה כמוחזקת במטלטלים המונחים בבית, כיון שאינם שלה אלא של היורשים. נמצא שהמטלטלים נמצאים ברשות היורשים ולא ברשותה. ואמאי הא יש לה זכות בחצרה כשוכר ולא כאורח? אכן רע"א בעצמו³⁸ הביא שה"בית מאיר" תמה על הריב"ש, הרי יש לאלמנה זכות דירה מתנאי ב"ד והיא כשוכר. ותירץ רע"א³⁹, שכיון שאין לה אלא זכות לדור היא בעצמה, ואינה מורישה אותה ליורשיה, אינה נחשב לחצרה⁴⁰.

והוסיף עוד וז"ל: "וגם כיון דלא היה לה ענין זכות בדירה זו רק שמוטל בתנאי ב"ד, דהיינו שמניחה לדור בתוכה. אבל לא לענין דבר אחר שיהיה לה שכירות החצר לזכות בנפילת מציאה לתוכה" עכ"ל. ונראה מדבריו שיש לה זכות קנין בבית לדור בו ואינה כאורחת, רק שלא הקנו לה אלא לצורך מגורים, ולא לקנות מציאות בחצרה. ואם כי דבר זה לא נתבאר מה טעם לא הקנו לה אלא לצורך מגורים, ולא לקנות מציאות בחצרה, וכדרך שאר שוכרי בתים שקנו גם לזה שיקנו מציאות בתוכם. ואולי מאחר שמציאת אשה לבעלה, נמצא שבחיי בעלה לא היה ענין לזכות לה חצר לקנות מציאות, שהרי גם אם תקנה את המציאה תהיה המציאה שייכת לבעלה, נמצא שאין לה צורך בזכות זו. ולכן גם באלמנה אף שמציאתה לעצמה ולא ליורשים, מ"מ לא הוסיפה לה זכות בביתה יותר ממה שהיה לה בחיי בעלה.

י

ויש לעיין בדין שהבאנו לעיל שלגרושה אין שמין בגדי חול, אבל בגדי שבת ורגל שמין. מה טעם הדבר? אחר שהעלנו שהבעל מקנה את הכסות לאשתו, מאי שנא בגדי שבת, הא גם בגדי שבת בכלל כסות הוא.

37. סימן קל"ג, ד"ה "אולם".

38. בד"ה "עוד".

39. סוף ד"ה "השבת".

40. בעיקר לפי סברת ר"ת, בב"ב דף נ"א, ע"ב ד"ה "במתנה", עיי"ש.

ובסמ"ע⁴¹ כתב טעם לדין שפסק השו"ע שם (סכ"ו), שבע"ח גובה מבגדי שבת של אשת הלוה ולא מכסות חול, וז"ל הסמ"ע: "דבגדים יקרים הללו אינו מקנה להן מסתמא, אלא על דעת שאם יצטרך להם יקחם מידן וימכרם, ומשה"ח בע"ח גובה מהן עכ"ל. והנה ב"שער המשפט"י⁴² כתב: שדין זה שאין בע"ח גובה מכסות חול של אשת הלוה, זה דווקא בחיי הלוה, אבל אם מת הלוה, גובה הבע"ח ממנה גם בגדי חול. וטעם הדבר, שהרי שמין בגדי חול של אלמנה, ומטעם שלא הקנס לא אלא בחייו, ולא להשתמש בהן אחר מותו. וכתב עוד וז"ל: "ולכא למימר דאף למישקל ומיפק לא תקני לה, היינו דוקא לגבי דידה. אבל לגבי בע"ח אחר, אמרינן לא שביק ויהיב לאחרינא. זה ליתא, כיוון שלא נתן לה בתורת מתנה גמורה לגבי נפשיה, לא מצי לאתנויה שלגבי אחר יחשב מתנה, דהוי ליה כשטר מברחת בסימן צ"ט, שאם נתכווין להפקיע מבע"ח דלא מהני וכז"ל עכ"ל. ולפי זה יש להקשות על הסמ"ע. מדוע בע"ח גובה גם בגדים יקרים, למרות שמסתמא לא הקנה אותם אלא על מנת שאם יצטרך להם יקחם. הא לגבי בע"ח עדיפה ליה אשתו, וכמשי"כ שע"מ. וכאן לא שייכת סברת שע"מ שכל שלנפשו אינו מתנה — רק לבע"ח, דינו כשטר מברחת שבע"ח גובה מהם. כיון שזה שייך אחר שמת, שמתחילה לא הקנה לה אלא כל זמן שהוא חי, וממילא הכסות של המת, ובע"ח גובה אלא שנבא ונאמר שבמקום בע"ח רוצה להקנותם לאשתו זהו כשטר מברחת. אבל בחייו שהקנה בגדי שבת לאשתו אלא ששייר לו זכות שאם יצטרך יבטל המתנה. וכאן שאינו צריך לזה, אלא לפריעת בע"ח, לצורך כזה לא כיון מתחילה שתבטל המתנה, וזה אינו כשטר מברחת. כן נראה פשוט מסברא.

ואולי כשהוא חי (הלוה), וצריך לכסות שבת לפרוע לבע"ח זהו צורך שלו, שאם לא יקחם, כשימצא וירויח ממון אחר, יצטרך ליתן לבע"ח. ומעדיף שהבע"ח יקח את כסות אשתו, כדי שהממון שירוויח בעתיד יוכל להשתמש בו לצורכו. משא"כ במת שכבר אין לו צורך בממון, אמרינן שאשתו עדיפה בעיניו לולא הטעם של מברחת ודו"ק. ולולא סברת הסמ"ע היה נראה לומר טעם אחר. הן אמת שכסות שחייב הבעל לאשתו, שהרי זה חיוב כשאר בע"ח, וקונה הכסות, ואינה רק כמשתמשת בכסות הבעל. כל זה בבגדי חול שחייב בהם גם עני שבישראל. אבל בגדי שבת שעני פטור מליתן לאשתו⁴³ גם כשנותן לה בגדי שבת, לא הקנס (את בגדי השבת) לגמרי, אלא לכל זמן שחייב ליתנם לאשתו. אבל לזמן שהעני ונפטר מליתן בגדי שבת לאשתו, לזמן זה לא הקנס. וממילא גובה הבע"ח, שהרי אז גם לעצמו יכול ליטלם. ושוב אם יאמר שעדיף ליה אשתו מבע"ח, הרי זה כשטר מברחת. ובזה מיושב מה שהקשינו לעיל (אות ט') שלא מכח אומדנא — לא הקנה לה, אלא כל שאינו חייב מדין כסות ליתן לאשתו, אינו בכלל הבגדים שמקנה לאשתו.

ונראה שמה שכתב "שער משפט"י שהו"ד לעיל, שאחר מות הלוה גובה בע"ח מכסות אשתו, גם מכסות חול. שאינו אלא בזמן שתובעת האשה כתובתה, שאז שמין בגדיה, או בזמן שהיורשים רוצים לסלקה, במקום שיש תקנה לסלקה אחר ג' חודשים. אבל בזמן שלא סילקו אותה היורשים, ולא תובעת כתובתה, שאז יש לה כסות, ומדין אלמנה שמשתמשת בכליה כדרך שהשתמשה בחיי בעלה. בזה אין בע"ח גובה מכסות אלמנה. שהרי עדיין חייב לה כסות מדין מזונות וכסות אלמנה, ואם כי יש לומר שמה קנתה הכסות בחיי הבעל, לא הקנה לה אלא כל זמן שהוא חי, ומה שחייב לה בתור אלמנה, זהו חיוב חדש. וצריכה קנין מחדש, ולגבי קנין חדש זה הבע"ח קדים. מ"מ נאמר שמקנה לה

41. חו"מ, סימן, צ"ז סקס"א.

42. סימן צ"ז,

43. כך נראה מהמשנה בכתובות דף ס"ד, שכתב שם שחייב ליתן לה כסות לשנה, ולא הוזכרו בגדי שבת, כדרך שהזכירה המשנה שחייב ליתן ג' סעודות לשבת וכפי החשבון בגמרא שם.

הבעל גם לאחר מותו, וכמשי"כ שע"מ, שלגבי בע"ח לא שביק אשתו ויהיב לבע"ח, אלא שה"שער משפט" טען שהרי זה שטר מברחת, אם נאמר שלגבי עצמו לא הקנה לה את הכסות. אבל כאן שגם לגבי עצמו קנתה את הכסות מדין אלמנה, שוב אנו אומרים שמתחילה קנתה גם לגבי אלמנותה.

אכן אם בא בע"ח לגבות מבגדי שבת, אף לפי מה שפירשנו (לעיל) שלא הקנה לה, אלא לזמן שחייב לה מדין כסותה לפי כבודה, דהיינו כל זמן שהוא עשיר. אבל בהעני שנפטר מליתן כסות שבת, שוב אנו אומרים שלא הקנה לה. אבל במת יש להסתפק אם זהו כהעני, מאחר שאין לו נכסים אחרים ליתן לבע"ח. ומאחר שאלמנה משתמשת כבחי בעלה, וכאן אילו היה חי היה הבע"ח נוטלם, כך גם יטול כעת. או דילמא מת אינו כעני, ואנו אומרים אילו היה חי היה מתעסק ומרויח ממון ולא נוטל כסות אשתו של שבת, וממילא נמצא שקנאתם מתחילה כשנתן לה, גם לגבי זמן זה.

והנה כל מה שכתבנו נוגע גם לכלי זהב ובדולח, שמבואר בשו"ע⁴⁴ שכלי זהב ובדולח יכול למוכרם הבעל, אם הוצרך להתפרנס מהם. וכן לכל מה שמשתמשת האלמנה שנפסק⁴⁵ שמשתמשת בכלי תשמיש ומדור וכרים וכסות ובעבדים שנשתמשה בה בחיי בעלה. ואם יבוא בע"ח לגבות מהם לא נוטלם, ואפילו את מדור האלמנה לא יגבה, אלא את גוף הבית. אבל את זכות האלמנה לגור בה לא יוכל לקחת הבע"ח. לפי הסברא שכתבנו שכבר זכתה בהם בכניסתה לדירה, שתגור בה גם בימי אלמנותה. ולפי מה שכתב הפ"ת⁴⁶ שאף במקום שהמנהג לסלק לאלמנה אחר ג' חדשים את הכתובה ולהפסידה מזונות, מ"מ מהמדור אין מסלקים אותה. א"כ גם בע"ח לא יטול ממנה.

ויש להביא ראיה לסברה זו שכתבנו, שזכתה האלמנה במדור עוד בחיי בעלה, בעת שנתן לה את המדור, ונמצא שהמדור קנוי לה לדירה משעה ראשונה מדין⁴⁷ "יורשים שמכרו מדור אלמנה לא עשו כלום". ומקורו בגמרא⁴⁸, ושם הקשתה הגמרא מדין זה על דין "יתומים שקדמו ומכרו בנכסים מועטים, מה שמכרו – מכור" ותיצרה הגמרא: "התם לא משתעבדי מחיים, הכא משתעבדי מחיים". ולכאורה אינו מובן ומה אם משתעבד מחיים, הא אין מוציאין למזון האשה מנכסים משועבדין ואפילו מנכסים שמכרו היתומים. וכמו שכתבו התוספות⁴⁹ וז"ל: "ומזונות לא גביא אפילו ממקרקעי כי היכי דלא גביא מלקוחות. ולא מבעי שנתן הוא, אלא אפילו נתנו יתומים. אע"ג שכבר משעה שמת נשתעבדו הנכסים" עכ"ל. ומאי שנא מדור שאין יכולים למכור? ועוד קשה הא גם נכסים מועטים נשתעבדו למזונות בחיי האב, אלא מפני תקון העולם אין גובים ממשועבדים. אכן לפי מה שפירשנו לעיל שמתחילה כשנתן הבעל כסות וכלים ומדור לאשתו – קנתה זכות לגור בהם ולהשתמש, וכבר נעשו שלה, אלא שאם נסתלקה האלמנה ותובעת כתובה, לזמן זה לא הקנה לה, ושמין לה בכתובה. אבל אם נשארה אלמנה, וניזונית מנכסיו, עדיין יש לה זכות לדור בבית, שזכתה בזה עוד בחיי בעלה.

יא

ולסיום נוסיף לפי כל הנ"ל, ובעיקר לפי משי"כ בתחילת דברינו (אות א'), בדין אשה שאמרה איני ניזונית ואיני עושה, אם יש לה כסות ודירה וכלי תשמיש. והנה כל זה בדירה של הבעל וכלי תשמיש שלו.

44. סימן צ', סעיף ט"ו.

45. שו"ע, סימן צ"ד, סעיף א'.

46. סי' צ"ג סעיף קטן ח'.

47. סי' צ"ד סעיף ד'.

48. דף ק"ג, ע"א.

49. דף מ"ט, ע"ב, ד"ה "הוא ואשתו", בסוף הדיבור.

ויש לדון אם הפסידה גם דירה שלה, וכן כלי תשמיש שלה. וצדדי הספק הם: מאחר שגם באומרת איני ניזונית ואיני עושה עדין יש לבעל פרות נכסי מלוג, שתקנה זו אי אפשר להפקיע גם באומרת איני נפדית, וכמבואר בכל הפוסקים ובשו"ע⁵⁰. וא"כ איך תשתמש בכלים ודירה שלה, הא כבר זכה הבעל מדין נכסי מלוג? ואין להקשות לפי"ז א"כ במה תתפרנס שהרי גם מעשה ידיה אף שאינו של הבעל, מ"מ יחשב כנכסי מלוג. ואם הפרות של הבעל איך תתפרנס? וצ"ל, שמעשה ידיה בזמן שהם שלה אינם בכלל תקנת נכסי מלוג. דמעשי ידיה עומדים להתפרנס מהם. ומטעם זה יכולה להתפרנס גם מגוף מעשה ידיה, ולא אמרינן ילקח בהם קרקע ותתפרנס מהפירות. אבל מה שיש לה והביאה לבית בעלה נכסי מלוג, בדירה וכלי בית, נאמר שגם פירות אין לה. אכן נראה שמתברר שיכולה לדור בדירה של נכסי מלוג. וטעם הדבר, שמבואר שגמרא ובפוסקים שפירות נכסי מלוג הם לרווח הבית, ואינם שייכים לבעל לגמרי, וכדנפסק בשו"ע⁵¹.

וכמה דינים מתפרשים לפי סברא זו. כגון: דין זה שהכניסה לבעל שפחה, ממעטת היא קצת ממלאכותיה. וקשה, הא השפחה נכסי מלוג, ולמה תיפטר האשה? אלא ע"כ ששיך לרווח הבית, וממילא פטורה האשה. ומטעם זה נראה שגם באומרת איני ניזונית ואיני עושה, לא הפסידה מה שיכולה לאכול פרות, נכסי מלוג, שהוא מטעם רווח הבית, ולא מדין מזונות שחייב הבעל.

ונראה עוד שגם אחר תקנת אושא שתקנו שאשה שמכרה בחיי בעלה ומתה, הבעל מוציא מיד הלקוחות. והטעם, שעשו את הבעל כלוקח ראשון. כל זה לגבי גוף הנכסים, שאם מתה האשה נתברר שקנה את גוף הנכסים מעת הנישואין. אבל הפירות לא נעשו שלו מדין לוקח ראשון, אלא זוכה בפירות בחייה מדין נכסי מלוג, וני"מ שאינם שייכים לבעל אלא לרווח הבית.

50. סימן ס"ח.

51. סימן פ"ה, סעיף ז'.